

Radovan DAMJANOVIĆ*

KAKVU NASTAVU TRAŽI ISTORIJA

POJAM I SUŠTINA NASTAVE

Kod izvođenja pojma *nastava* polazi se od njenih karakteristika da je to složen vaspitno-obrazovni proces koji je planski organizovan i vođen, da je određen ciljevima i zadacima koji su društveno uslovljeni, da se ti ciljevi i zadaci ostvaruju kroz didaktički oblikovane sadržaje, da procesom rukovodi nastavnik čiji je zadatak da polaznicima nastave pomaže u sticanju znanja, razvijanju njihovih psihofizičkih sposobnosti i izgradnji cjelovite, kompetentne i kreativne ličnosti. Nastavnik koji rukovodi procesom mora biti stručno, didaktičko-metodički i psihološki pripremljen za ostvarivanje zadataka nastave.

Nastava kao procesualna aktivnost u isto vrijeme i vaspitava i obrazuje. Pogrešan je pristup svođenja nastave na vaspitnu ili obrazovnu komponentu, kakvih pokušaja je bilo u njenom istorijskom razvoju.

Nastava je najorganizovaniji način sticanja znanja. Sadržaji koji su predmet nastavne aktivnosti moraju biti naučno zasnovani, iako se između njih i nauke ne može staviti znak jednakosti. Sadržaji u nastavi su didaktički oblikovani, što znači da su prilagođeni psihofizičkim sposobnostima onih koji ih usvajaju. Tako pripremljeni sadržaji lakše se razumiju, shvataju i usvajaju.

Osobnost nastave možemo posmatrati sa stanovišta aktivnosti nastavnika i aktivnosti učenika. U prvom slučaju govorimo o poučavanju, u drugom o učenju. Oba procesa su nerazdvojno povezana i realizuju se u međusobnom preplitanju i uslovljavanju. Ako nastavnik poučava-

* Radovan Damjanović, Ministarstvo prosvjete i sporta

nje – izvođenje nastave shvati kao sopstvenu – ličnu aktivnost, izgubiće iz vida osnovnu funkciju nastave, tj. da se ona organizuje zbog učenja.

PUTEVI SAZNAJNA U NASTAVI

Kad govorimo o saznajnoj strani nastave (kogniciji), onda pod tim podrazumijevamo proces u kome pojedinac postaje svjestan nekog događaja ili predmeta i stiče znanje o njima. Ovaj proces je osnova i pretpostavka uspješnog nastavnog procesa.

Saznajni put vodi od čulnog ka racionalnom, od konkretnog ka apstraktnom, od pojedinačnog ka opštem – u teoriji poznat kao induktivni put saznanja. Međutim, moguć je i obrnut put – deduktivni, što najčešće zavisi od prirode nastavnog gradiva i uzrasta onih koji stiču znanje.

Specifičnost i osobenost saznajnog puta proizilaze iz samog predmeta proučavanja. Na jedan način dolazimo do znanja kada posmatramo empirijske podatke i činjenice, a na drugi način kada uvidamo razloge zbog kojih su se one desile i na koji način su se desile. Istoriju tretiramo kao nauku koja se bavi ljudskom prošlošću. Njen osnovni metod je rekonstrukcija te prošlosti. Ništa se iz prošlosti ne može neposredno posmatrati, niti se sa činjenicama i podacima eksperimentisati. U istoriji se može samo na osnovu podataka, često nesigurnih, zaključivati. Takođe, istorija nije skup priča o prošlim događajima i akterima tih događaja. Onaj ko stiče znanja iz ove oblasti mora da prodre u suštinu razmatranog pitanja i da „otkriva” pokretače i motive akcija i događanja. Treba tragati za uzrokom nekog događaja, a to se može obezbijediti jedino promišljanjem sopstvenim umom. To je proces aktivnog i kritičkog mišljenja.

Ključno pitanje za razumijevanje toka historijskih događaja je shvatanje historijskog procesa razvoja, a to podrazumijeva razumijevanje kauzalnosti, tj. uzročno-posljedičnih odnosa u oblasti istorije. Istorija, kako je već istaknuto, nije samo opisivanje prošlih događaja već pokušaj objašnjenja zašto su se desili ti događaji i zašto baš na taj način.

ZNAČAJ NASTAVA ISTORIJE

Značaj nastave istorije za učenike je nesumnjiv. Istorija ne pruža samo znanja o prošlosti već značajno utiče na formiranje racionalnog pogleda na svijet, na mjesto i ulogu pojedinca u tom svijetu. Pored obra-

zovne dimenzije njen značaj se naročito vidi u razvoju intelektualnog i afektivnog, socijalnog i moralnog domena.

Istoriju tretiramo kao konstruktivnu nauku koja se bavi ljudskom prošlošću, koju, kroz metod rekonstrukcije istorijskih izvora, kritički analizira i interpretira. Sve se u istoriji zasniva na rekonstrukciji. Ta specifičnost istorije koja izrasta iz njenog predmeta proučavanja često nas navodi na zaključak o neuvjerljivosti, proizvoljnosti ili pak inherentnoj subjektivnosti u tumačenju pojedinih prošlih događaja ili promjena. Ne postoje „čisti podaci” u istoriji. Oni su uvijek uz realnost o postojanju dobijali „boju”, „ton” onoga ko ih je zapisao.

Bitna odrednica svake zajednice ljudi jeste nužno jedinstvo prošlog, sadašnjeg i budućeg. U toj povezanosti se ogleda ontološka određenost društva. Međutim, iskustvo pokazuje da kada analiziramo istoriju to većinom činimo prema sopstvenim kriterijumima i kategorijama, a ne prema *onima* iz vremena koje proučavamo. „Istorija ne može biti pisana sve dok istoričar ne postigne neku vrstu kontakta sa umom onih o kojima piše” (Carr, E. H., „What is History?” – Edvard Kar „Što je istorija?”).

Ako ovo imamo u vidu, a znamo koja je funkcija nastave, pa i nastave istorije, logično se nameće zaključak da je važnije u nastavi istorije baviti se uviđanjem razloga koji su rezultirali određenim činjenicama, nego jednostavnim usvajanjem podataka i činjenica. Istoričar treba da traga za namjerama i motivima onih koji su vodili glavnu aktivnost u tim procesima i događanjima. Potrebno je promišljanje sopstvenim umom, čime se doprinosi intelektualnom razvoju ličnosti.

Definitivni i konačni sudovi o bilo kojoj temi teško da će biti ikad napisani. Poznato je da nauka daje određene odgovore i da oni, tj. naučni rezultati predstavljaju samo jednu fazu u naučnom saznavanju i tumačenju društvenih pojava i procesa. Jedino *ideologija* daje gotove odgovore i neopozivu istinu.

Nastava istorije ima za cilj da doprinese razumijevanju istorijskog prostora i vremena, istorijskih procesa i tokova. Svaki pojedinac treba poslije određenog perioda da reinterpretira kako svoju, tako i prošlost drugih. Za sticanje ove sposobnosti mora se koristiti savremena nastava istorije i drugih nastavnih predmeta.

Škotlanđanin, profesor Robert Strendling, autor udžbenika „Nastava istorije dvadesetog vijeka” je na određeni način zvanični teoretičar Savjeta Evrope za pitanje nastave istorije. Vidljivo regionalistički orijentisan, zagovarajući etničko-manjinska prava i Evropu regija, on nastoji da

demistifikuje naciju-državu i nacionalnu istoriju. Po njegovom mišljenju, u nacionalnim istorijama se uglavnom zanemaruju prava manjina, regija i njihovih jezika. Zbog toga su, na primjer, Versajski mir iz 1919, kao i ugovori iz Jalte i Potsdama 1945, izloženi ozbiljnoj „multiperspektivnoj” kritičkoj analizi. Za nacionalne istorije tipično je, kaže autor, da insistiraju na kontinuitetu koji povezuje sadašnjost sa dalekom prošlošću. „Radije se naglašava posebnost nacije nego ono što tu naciju povezuje sa drugima. Homogenost naroda, kulture, jezika i nasleđa se stalno podvlače, dok se kulturna i etnička raznovrsnost previđa. U žiži pažnje su konflikti... a ne periodi mira i saradnje”.

Istorija nije samo društvena nauka, ona je i humanistička i treba da je više okrenuta čovjeku i da mladima posluži kao sredstvo za osmišljavanje života. Kroz nastavu istorije učenicima se objašnjavaju pojmovi i procesi iz društvene teorije i prakse, pruža im se osnov za izgradnju identiteta, doprinosi usvajanju nacionalnih i svjetskih vrijednosti. Ova nastava promoviše vrijednosti kao što su sloboda, demokratija, ljudska prava, mir, tolerancija i sl.

Nastava istorije je uvijek zauzimala važno mjesto u vaspitno-obrazovnim programima škole. To nije bez razloga jer se smatra da poznavanje istorije kroz znanje stečeno u školi treba da bude vertikalna jednog sistema u koji će se kasnije uvezivati fragmentarne i izolovane informacije sa kojima se pojedinac kasnije u životu susrijeće.

Potrebno je naglasiti da je posebno važan uticaj nastave istorije na moralni razvoj pojedinca. Najvažnija moralna lekcija koju treba savladati u školi je ljubav prema istini. Ova lekcija se ne ogleda u davanju određenih moralnih pouka već analizom istorijskih sadržaja ukazuje se na određene principe, norme, pravila ponašanja, moralne dileme. Analiziranjem, upoređivanjem, generalizovanjem i drugim misaonim operacijama kod učenika podstičemo razvoj i izgradnju odgovornih, principijelnih, otvorenih, savjesnih ličnosti. Aktivno i kritičko mišljenje i promišljanje su nezamjenljiv uslov u vladanju istorijskim znanjem.

Radeći na istorijskim materijalima učenici razvijaju osjećaj za toleranciju, prepoznaju nedorečenost i nepotpunost podataka, vježbaju se u logičkom zaključivanju, uče da razlikuju činjenice od pretpostavki, znaju da odvajaju bitno od nebitnog i sl. Sve ovo pogoduje razvoju probabilističkog mišljenja, tj. sposobnosti da pojedinac (učenik) sa izvjesnim stepenom vjerovatnoće, uz pomoć logičkih operacija, predvidi događaj ili radnju na osnovu prošlog iskustva.

Selekcija građe treba da je takva da omogući učenicima da se procesi, događaji mogu posmatrati i analizirati sa više aspekata. U nastavu istorije treba uvoditi multiperspektivnost. Više je razloga koji govore u prilog potrebi uvođenja ovog načina rada. Osnovni argument je što se isti istorijski događaj može opisati na različite načine i sagledati iz različitih perspektiva i gledišta. Pored toga na ovaj način nastava postaje dinamičnija, više motiviše učenike za rad i oni postaju kooperativniji i sl. Valja naglasiti da se uvođenje multiperspektivnosti u nastavu istorije može posmatrati kao logička posljedica demokratizacije društva i obrazovnog sistema.

U navedenom udžbeniku škotskog historičara Roberta Stredlinga razrađuje se takozvani multiperspektivni pristup istorijskim događajima, komparativni pristup izvorima informacija do kojih učenici dolaze preko interneta, arhivskih snimaka, dokumenata iz epohe kojom se bave.

Kao najbolji primjer metode multiperspektivnosti koju zagovara Stredling navodi pristup italijanskog profesora Antonija Nanija sa univerziteta u Parmi. Profesor Nani sugeriše da proučavanje nekog istorijskog događaja koji se nas tiče treba prvo početi tekstovima nekadašnjih „protivnika”, onih koji nisu „mi”. Izučavanje krstaških ratova, na primjer, treba započeti čitanjem arapskih hroničara iz onog vremena, a proučavanje progona jeretika treba početi proučavanjem jeretičkih tekstova itd. Uz malo mašte može da se zamisli kako bi se primjenom takve metode kod nas proučavali davni i nedavni događaji. Možda bi istorija u školama tada bila zanimljivija i izgledala đacima kao neka vrsta istraživanja, a ne gotov tekst koji je određen „za bubanje”.

U ovoj nastavi treba koristiti interdisciplinarni i multidisciplinarni pristup, uspostavljajući vezu sa drugim nastavnim predmetima (književnost, geografija, sociologija, filozofija, umjetnost, prirodne nauke).

Sve ove forme i načini rada, kako u nastavi istorije tako i kod drugih nastavnih predmeta, u saglasnosti su sa tehnikama planiranja kurikuluma, odnosno nastavnih sadržaja. Poznato je da smo se kroz obnovu obrazovnog sistema u sadašnjoj reformi opredijelili za napuštanje nastavno-gradivnog planiranja u korist nastavno-ciljnog i procesno-razvojnog planiranja. Proces teče, problema u praksi ima i redovne evaluacije će pokazati koliko smo na ovom planu napredovali i koje sve prepreke stoje na putu ostvarenja postavljenog cilja.

UDŽBENIK U NASTAVI ISTORIJE

U procesu usvajanja znanja poznata je didaktičko-metodička trijada faktora koji učestvuju u tom procesu: nastavnik, učenik – student, nastavni sadržaj. Na određen, indirektan način o njima smo već nešto govorili. Smatramo, kad je u pitanju tema o kojoj se danas govori, da je neophodno nešto reći i o udžbeniku istorije u kojem je interpretiran nastavni sadržaj.

Udžbenik se tretira kao osnovni izvor znanja, što znači da predstavlja konačnu riječ nauke. Problem, u pedagoško-didaktičko-metodičkom smislu, nastaje u isticanju da učenici iz njega stiču *osnovna znanja*. Ovo upućuje na zaključak da su tu data gotova – konačna rješenja. U takvoj situaciji učenik-student ne može u nastavnom procesu biti ništa drugo nego objekat. O procesima, činjenicama, interpretacijama se mora raspravljati.

U udžbenicima istorije se i dalje polazi od toga da prošlost *određuje* sadašnjost. Na prošlost se gleda kroz oči sadašnjice. Da li je to dobro? Prošlost, istorija treba da *objašnjava* kako je došlo do sadašnjeg stanja, bez pretenzija da proriče vrijeme koje dolazi. Ne određivati budućnost prema prošlosti. Nastava istorije treba da uči da se razumije sadašnjost u svjetlu budućnosti.

Šta udžbenik čini dobrim? Pored toga da je činjenično tačan, nepristrastan, da je usklađen sa nastavnim programom, da je napisan jasnim jezikom, on mora da je posticajan – da ne daje konačne odgovore, da upućuje na različite izvore znanja, da ostavlja mogućnost za različite ocjene događaja u prošlosti, da je napisan bez nacionalnih predrasuda i sl.

I kroz ovu dimenziju načina sticanja znanja testira se koliko je jedan sistem otvoren i demokratičan. Za usvajanje nastavnih sadržaja iz bilo kog predmeta, pa i istorije, potrebno je više izvora znanja, više publikacija, više udžbenika, više korišćenja savremenih informacionih tehnologija i sl. To doprinosi da mladi na pravi način formiraju vlastite sudove, stavove i mišljenje.

LITERATURA

- [1] Agnes Heler (1984): *Teorija istorije*, Beograd
- [2] Ana Pešikan-Avramović (1996): *Treba li deci istorija*, Beograd
- [3] Edvard Kar Halet (2001): *Šta je istorija*, Gradac
- [4] Jovan Đorđević (1997): *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Beograd
- [5] Nedeljko Trnavac i Jovan Đorđević (1998): *Pedagogija*, Beograd
- [6] Robert Stradling (2005): *Multiperspektivnost u nastavi povijesti*, Zagreb
- [7] <http://www.coe.int>
- [8] <http://nastavaistorije.wordpress.com>
- [9] <http://www.cdsee.org>
- [10] <http://www.docin.com>

Radovan DAMJANOVIĆ

HOW TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF HISTORY TEACHING

Summary

History teaching has always been an important issue in the school curricula and there is no doubt of its impact on students. History offers much more than mere knowledge on our past; moreover, it significantly affects the formation of one's rational view of the world, one's position and role in such a world. Its importance may be well recognised in the area of intellectual, affective, social and moral domains.

The process of teaching leads both to education and learning. Through history teaching students learn about notions and processes of social theory and practice that adds to their building of identity, they acquire national and religious values. Thus, history teaching fosters human values such as freedom, democracy, human rights, peace, tolerance etc. It helps us to understand the present and the future.

Adequate teaching materials help students to understand and analyze historical events from different angles. Multi-perspective approach on learning and teaching History should be introduced.

History textbook should be a reflection of objective facts, impartial, based on curriculum, clearly written, supportive – inspire students to ask value problems with thinking, use different sources, provide possibilities of different interpretation of past events, get rid of national prejudices etc.

Key words: history teaching, acquiring of knowledge, building identity, fostering values, sources of knowledge, multi-perspective approach

